

FOGARASSY NIKOLETT

Pécsi Tudományegyetem – BTK – 'Oktatás és Társadalom' Neveléstudományi Doktori Iskola

[ORCID: 0009-0005-4290-9145](https://orcid.org/0009-0005-4290-9145)

Nyelvi szocializáció és hátrányos helyzet – A nyelvi elmaradás gyakorisága magyarországi kistelepüléseken

Absztrakt

A gyermekek nyelvi fejlettségi szintje nagymértékben függ a környezeti adottságoktól, melyek mindennapjaik során körülveszik őket, s melyben születésüktől fogva nevelkednek. A családi háttér, a társadalmi, gazdasági státusz, a különböző nemzetiségekhez való tartozás formálja és befolyásolja a nyelvhasználatot. A gyermekek közötti szókincsfejlődésben mutatkozó eltérés az intézménybe kerülés idején lesz igazán szembeűnő, mely hatással van a beilleszkedésre és a társas kapcsolatok alakulására is. A nyelvhasználat különbözőségei miatt fontos az adott óvodai gyermekközösség nyelvi fejlettségi szintjének megismerése, szükség esetén a nyelvi hátrányokkal küzdő gyermekek felzárkóztatása.

A kutatásban Somogy Vármegyei Pedagógiai Szakszolgálati adatokat elemzünk, melyben a Tabi járás intézményeihez tartozó gyermekek nyelvi fejlettségi szintjét vizsgáljuk éves bontásban. Az adatfelvétel eszköze a Mac-Arthur Bates Kommunikatív Fejlődési Adattár – III. (KOFA-3), szülőknek szóló, nyelvi fejlettségi szintet mérő kérdőív. Az adatok összesítését követően a járásban évente előforduló nyelvi elmaradást mutatók arányát és annak változását mutatjuk be. Hipotézisünk szerint a nyelvi késés aránya az évek előrehaladtával növekvő tendenciát mutat. Eredményeinkkel arra a kérdésre keressük a választ, milyen hatással vannak a kistérséget érintő társadalmi hátrányok a nyelvi fejlődés alakulására.

Legfontosabb kutatási eredmény, a nyelvi elmaradást mutató évenkénti százalékos arány, mely a Tabi járásban a sztenderd mutatók felső határértékéhez közelít. A demográfiai adatok alapján a Tab települését is érintő társadalmi deprivációs jelenség tükröződhet a nyelvfejlődési mutatókban.

A kapott adatok alátámasztják, hogy az anyanyelv fejlesztése és a szókincsbővítés intézményes keretek között való megjelenése rendkívül hangsúlyos, különösképpen olyan térségekben, ahol a hátrányos helyzetű családok száma a népszámlálási adatok alapján magasnak mondható. Az óvodai szókincsbővítő játékok előtérbe helyezése, valamint a nyelvfejlődéssel kapcsolatos szülői edukáció kulcsfontosságú a gyermekek kompetenciafejlődése és az esélyegyenlőség céljából.

Kulcsszavak: nyelvi késés, hátrányos helyzet, szókincs, óvodai nevelés, anyanyelvfejlődés

Abstract - Linguistic Socialization and Disadvantaged Background – The Prevalence of Language Delay in Small Settlements in Hungary

The linguistic development level of children largely depends on the environmental conditions that surround them in their daily lives and in which they are raised from birth. Family background, socio-economic status, and affiliation with different ethnic groups shape and influence language use. Differences in vocabulary development among children become particularly noticeable upon entering educational institutions, impacting integration and the formation of social relationships. Due to differences in language use, it is essential to understand the linguistic development level of the specific preschool community and to support children struggling with language disadvantages when necessary.

This study analyzes data from the Pedagogical Service Centers of Somogy County, focusing on the linguistic development levels of children attending institutions in the district of Tab, assessed annually. The data collection tool used is the MacArthur-Bates Communicative Development Inventory – III (KOFA-3), a questionnaire for parents that measures linguistic development. Following the aggregation of data, we described the proportion and changes in language delay observed annually in the district. Our hypothesis posits that the proportion of language delays shows an increasing trend over the years. Through our results, we aim to address how social disadvantages affecting the micro-region influence linguistic development.

The most significant research finding is the annual percentage of language delays, which approaches the upper limit of standard indicators in the district of Tab. Demographic data suggest that social deprivation, affecting settlements such as Tab, may be reflected in language development indicators.

The data obtained underline the importance of institutionalized language development and vocabulary enrichment, especially in regions with a high number of disadvantaged families, according to census data. Prioritizing vocabulary-enhancing activities in preschools and promoting parental education on language development are crucial for children's competency development and for fostering equal opportunities.

Keywords: language delay, disadvantaged situation, vocabulary, preschool education, native language development

Bevezetés

A nyelv az emberi kommunikáció alapvető eszköze, mely nemcsak a gondolatok kifejezését teszi lehetővé, hanem kulcsszerepet játszik az identitás kialakulásában, a társas kapcsolatok formálásában és a kulturális örökség átadásában is; saját műveltségünk meghatározó része az anyanyelv (Knausz, 2002). A gyermekek nyelvfejlődésének folyamata nem választható el egyes környezeti tényezőktől; a családi háttértől, a szocioökonómiai státusztól és a közösségi tapasztalatoktól. A gyermeket körülvevő kedvezőtlen környezeti hatások gyakran vezethetnek nyelvi elmaradáshoz, melyek hosszútávon befolyásolhatják a gyermekek oktatási és társadalmi esélyeit (Réger, 1995).

A nyelvi szocializáció folyamata során a gyermekek nem csupán szavakat és kifejezéseket tanulnak meg, hanem elsajátítják az adott közösség kulturális értékeit és normáit is (Torgyik, 2005). E folyamat hatékonysága jelentős eltéréseket mutathat a különböző társadalmi csoportok között. A hátrányos helyzetű családokból származó gyermekek gyakran korlátozott nyelvi kódot használnak, ami csekély szókincsbeli fejlettségre, mondatépítési képességre és általános kommunikációs készségre utal (Bernstein, 1971). Ezek az eltérések az óvodai környezetben már szembetűnővé válnak, ahol a gyermekek nyelvi hiányosságai miatt megkülönböztetett helyzetbe kerülhetnek. A nyelvi elmaradás mérése és felismerése kulcsfontosságú az érintett gyermekek megfelelő támogatása érdekében. A MacArthur-Bates Kommunikatív Fejlődési Adattár (KOFA-3) olyan diagnosztikai eszköz, amely lehetőséget biztosít a gyermekek nyelvi fejlettségi szintjének mérésére.

Jelen tanulmány a Somogy Vármegyei Pedagógiai Szakszolgálat Tabi járásához tartozó óvodás gyermekek nyelvi fejlettségi szintjét vizsgálja, éves bontásban. A kutatás célja kettős: egyrészt a nyelvi elmaradások gyakoriságának és változásának feltárása, másrészt a társadalmi hátrányok nyelvi fejlődésre gyakorolt hatásának megértése. Kiinduló feltételezésünk, hogy a nyelvi elmaradás aránya az évek során növekvő tendenciát mutat a vizsgált térségben – tekintettel a környezeti és demográfiai adottságokra. A Tabi járás demográfiai és szocioökonómiai jellemzői révén kiemelt figyelmet érdemel. Az alacsony iskolázottsági szint, a magas munkanélküliségi arány és a társadalmi depriváció mind hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a gyermekek nyelvi fejlődése lassabb ütemű legyen az átlagnál.

Az infokommunikációs eszközök (IKT) mindennapi életünk részévé váltak, használói között már a gyermekek is nagy arányban megjelennek. A kutatások szerint a képernyőhasználat időtartamának növekedése negatív hatással van a nyelvi és kognitív fejlődésre. A Covid-19 világjárvány során a digitális eszközök használata még hangsúlyosabbá vált, ami több család esetében a gyermekek képernyő előtt töltött idejének drasztikus növekedését eredményezte (F. Lassú – Fácaska, 2021).

A jelen tanulmány hozzájárul a nyelvi elmaradások mélyebb megismeréséhez egy adott térséget illetően, illetve egy hatékony szókincsbővítési stratégiát és annak fontosságát emeli ki.

Nyelv és környezet kapcsolata

A nyelvfejlődést érintő környezeti hatások között érdemes különös figyelmet fordítani a hátrányos helyzetű családokra, illetve a különböző nemzetiséghez tartozó családok gyermekeire is. Az ún. nyelvi hátrány azokat a gyermekeket érintheti, akik valamely társadalmi- vagy gazdasági szerepet illetően hátrányos helyzetű csoporthoz tartoznak. Ez leggyakrabban a Bernstein-féle, máig meghatározó „korlátozott kód”-ban nyilvánul meg (Bernstein, 1971). A korlátozott kód alatt azt a beszédet értjük, amelynek csak egyes részei, kifejezései értelmezhetők. Az információk közlésének minősége eltérő, a szavak jelentése olykor nehezen kivehető, adott esetben akár nem is érthető. Fontos jellemzője, hogy a korlátozott kódot használók társalgásukban sokszor használnak olyan kifejezéseket, Felhasznált irodalom: amelyek saját közösségükben fordulnak elő, ezáltal mások számára ismeretlenek (Bernstein, 1971; In: Réger, 1990). Az ugyancsak Bernsteintől származó „kidolgozott kódú” beszéd ezzel szemben magyarázó jellegű az új szavak tekintetében is, a kifejezéseket az „egyetemes” szóval illelhetjük, melyek jelentése általánosan ismert, s így a megértés során is egyszerűen értelmezhető tartalommal bír. A mondat szerkezetek bonyolultabbak, változatosabbak, a kifejezések gazdagabbak. (Bernstein, 1971; In: Réger, 1990). Ezek a nyelvi kódok Bernstein szerint személyiségbeli változásokkal is együtt járnak: aki kevésbé képes a társadalmilag elfogadott kifejezéseket használni a beszédében, az gyengébb teljesítményt is produkál majd a feladathelyzetek során az intézményes nevelésbe kerülés idején (Bernstein, 1971; In: Réger, 1990). A nyelvi hátrány előfordulása az óvodás gyermekek esetében hazánkban leggyakrabban a cigány családból származó gyermekeknél tapasztalható (Réger, 1995). Körükben nagyobb arányban fordulnak elő alacsony iskolázottsággal élő szülők, ennek alapján Réger (1995) fontos különbségre hívja fel a figyelmet az iskolázott és az iskolázatlan rétegek gyermekei között. A sikeres nyelvhasználat és olvasástudás előkészítése már az óvodai években megvalósulhat az ún. „írás-olvasásra szocializálás” folyamatában, a gyakori „írás-olvasás élmény” által (Réger, 1995). Az iskolaorientált családokban a könyvolvasás, könyvnezegetés sok esetben a napi rutin része, a játékok használatának elmagyarázása a használati utasítás szerint, vagy egyéb nyomtatott anyagok, akár reklámújság kézhez vétele, nezegetése és annak érthető „kódolása” implicit módon üzeni a gyermeknek, hogy a betűknek, karaktereknek jelentése van (Réger, 1995). Szorosan idekapcsolódik a Vigotszkij által leírt „legközelebbi fejlődési zóna” fogalma is, amely tulajdonképpen rés aközött amit a gyermek már megtanult; és amire a felnőttel való segítő interakció útján képes (Vigotszkij, 1978 In: Cole, Cole, 2006). A felnőttel való közös könyvnezegetés eszerint olvasási élményhez juttatja a gyermeket azelőtt, még mielőtt ténylegesen olvasni tudna. A gyermek aktív résztvevője lehet a közös olvasásnak, mely során kérdéseket tehet fel, reflektálhat a hallottakra, vagy

éppen összefoglalhatja a cselekményt (Reese, Cox, 1999 In: Cole, Cole, 2006). Ilyen jellegű tevékenység ritkábban fordul elő az alacsony iskolázottságú családokban, köztük a cigány családok gyermekeinél (Réger, 1995).

A beszéd direkt módon történő megtapasztalásának legkézenfekvőbb módja a mese, amelynek fejlesztő hatása a nyelvi készségek területén figyelemreméltó. A mesehallgatás során a gyermek egy folyamatos, összefüggő beszédre figyel és értelmezi azt. Ennek során elsajátít bizonyos narratívákat, sémákat, bővül a szókincse, s ez felkészíti őt az iskolai tanulásra, valamint az olvasás elsajátítására (Szombathelyiné, 2016).

Rétháti (2021) a szülők közötti párbeszéd jelentőségét is kiemeli, mint fontos támogató környezeti tényezőt. A folyamatos, összefüggő beszéd hallgatása során a gyermek átéli a kommunikációs helyzetet, abban tapasztalatot szerez a közlésmóddal, hanglejtéssel kapcsolatban, tekintetét folyamatosan a felnőttre irányítva figyel (Rétháti, 2021). Ezek az apró „élmények” mind hozzásegítik a gyermeket az emberi hang minél többszöri hallgatásához, amely tehát akkor is beszédre ösztönzi gyermeket, ha a kommunikáció nem felé irányul és ő maga adott esetben még nem beszél.

A nyelvfejlődési elmaradás környezeti tényezői között a szocioökonómiai státusz, a közös időtöltés minősége és a családi interakciók jellege mellett vitathatatlanul megjelenik a rendszeres képernyőhasználat is, amely Konok et al., (2020) eredményei alapján egyre növekvő, és egyre szélesebb kört meghódító rendszeres időtöltéssé válik a fiatal korosztály körében. Kutatásaikból kiderült, hogy míg egy 2012-es mérés szerint a három év alattiak csupán néhány százaléka ismerte és használta az érintőképernyős eszközöket, 2016-ban már a 40%-os arányt is elérték a kutatási eredmények. Még figyelemreméltóbbak az idősebb korosztály adatai, amelyben a mérések 54%-os arányt mutattak a 3-4 éves okoseszköz-használók körében, a 4-5 éves óvodás korosztálynál pedig 61%-os arány volt megállapítható. Ennek alapján kijelenthető, hogy az óvodás korúak több mint fele napi szinten használja a képernyőt (Konok et al., 2020). Egy másik kutatásban szintén a képernyőhasználati szokásokról kérdezték a kisgyermekes szülőket. Ez a kutatás bölcsődés korú gyermekekre fókuszált, s habár az eredmény nem reprezentatív, a 234 fős minta 85%-a nyilatkozta azt, hogy a gyermeke már 24 hónapos kora előtt kapcsolatba került valamilyen digitális eszközzel és napi szinten használta is azt (Farkas et al., 2021). A túlzott és rendszeres képernyőhasználat azon túl, hogy nyelvi elmaradáshoz vezethet, hosszútávon is befolyásolhatja a gyermekek tanulási képességeit (Kas, Kovács és Pintye, 2018).

Egyes kutatások a gyermek önálló játéktevékenységeit kísérő háttérzajra is felhívják a figyelmet, s káros környezeti hatásként címkézik azt. Kornné (2018) megállapítja, hogy sok gyermeknél szól a rádió autós utazás közben, vagy megy a televízió az otthoni játék során. Ezen digitális háttérzajok következményeként, illetve az IKT eszközök aktív használatából eredően nagyobb arányban fordulhat elő artikulációs zavar, pöszeség is a gyermekeknél (Kornné, 2018).

Figyelemreméltó, hogy az IKT eszközök használata nem pusztán a nyelvi elmaradásra, hanem a komplex beszédfejlődésre és azon belül az artikulációra is negatív hatással lehet.

A járványt követő időszakban több tanulmány is megjelent a gyermekek képernyőidejét vizsgáló célzattal. Egyértelmű megállapítást tehetünk a tekintetben, hogy a világjárvány alatti lezárások idején a családok életében a képernyőhasználat megnövekedett (F. Lassú – Fácška, 2021; Szabó-Prievara – Nádudvari, 2023; Hedderston et al, 2023). A digitális oktatás elsősorban az iskolás korú gyermekeket érintette, ez már önmagában egy megnövekedett képernyőidőt jelent, ugyanakkor nyilvánvalóan az egész családra kiható jelenségről kell beszélnünk, hiszen a kisebb gyermekek is éppúgy otthon tartózkodtak. Szülői bevallások alapján sokszor könnyebb volt kezelni és irányítani a mindennapokat úgy, ha a gyermekek a képernyő előtt töltötték el idejük egy részét (F. Lassú – Fácška, 2021).

A lezárásoknak ugyan vége van, azonban a megnövekedett képernyőzés maradványai a gyermeki idegrendszerben nyomot hagyhatnak. Kérdés, hogy ez pontosan hogyan fog megnyilvánulni, tapasztalható-e a későbbiekben szembetűnő változás az óvodáskori nyelvi szűrések során, avagy detektálható-e magasabb számú tanulási nehézséggel küzdő iskolába lépő gyermek? Az IKT eszközök használatát vizsgáló szakirodalom azt támasztja alá, hogy már a járvány előtti időkben is nagyon magas volt a 0-5 év közötti gyermekek képernyő előtt töltött ideje. A növekvő képernyőhasználat lenyomatai a nyelvi fejlődést illetően az idő előrehaladtával még szembe tűnőbbek lehetnek.

A megkésett beszédfejlődés háttere, előfordulása és mérése

A nyelvvelsajátítás alapfeltételei a beszédfeldolgozás és beszédészlelés (Gósy, 2022). A hallás segítségével felismerjük az emberi hangot, melynek akusztikai-fonetikai tulajdonságai hozzásegítik a gyermeket első önálló hangadásához (Gósy, 2022).

Az első szavak megjelenése után rohamosan bővül a szókincs. Egy három éves kisgyermek expresszív szókincse átlagosan 1000 szó, azonban ennek öt-, vagy akár tízszeresét is megértheti (Schnell, 2019). A nyelvtani sémák és az anyanyelvi rendszerünk egyre komplexebb elsajátítása az óvodai évek alatt dinamikus fejlődésen megy keresztül, az iskolába lépve az agy felkészültté válik az olvasási képesség elsajátítására (Csépe, 2006). Az eredményes olvasóvá váláshoz jelentős szókincsre – nagyjából 5000 szóra van szüksége egy gyermeknek (Nyitrai, 2016).

A szókincsfejlődésben mutatkozó zavarok, az életkori átlagtól kevesebb szókészlet, az elégtelen, érthetetlen kifejezőmód megkésett beszédfejlődést jelző tényezők. Két-három szavas szókapcsolatok és nagyjából 50 szavas expresszív szókincs meglétének híján megkésett beszédfejlődést állapíthatunk meg a gyermek két éves korában (Rescorla, 1989, In: Kas, Kovács, Pintye 2018). A nyelvi késés megjelenhet idegrendszeri sérülés, vagy egyéb fejlődési rendellenesség

velejárójaként, például autizmus, vagy Down szindróma esetében, ugyanakkor beszélhetünk specifikus nyelvi zavart mutató gyermekekről is, akik megfelelő nyelvi környezetben, egyéb neurológiai zavar nélkül mégis nyelvi késést mutatnak (Kas, Kovács, Pintye, 2018). A populációban megjelenő megkésett beszédfejlődésű gyermekek 50%-a 3-4 éves korára spontán fejlődés során felzárkózik a kortársaihoz, míg a másik 50% ezt csak logopédiai segítséggel tudja megtenni (Paul, 1991). A nyelvi elmaradás megállapítására és annak mértékére szolgáló diagnosztikus eszköz a MacArthur-Bates Kommunikatív Fejlődési Adattár 3. (KOFA-3), amely egy szülőknek szóló kérdőív formájában tájékoztató a gyermek nyelvi fejlettségével kapcsolatban (Kas, Lőrík, Bertalan, 2017). Ezen belül külön is információt szerezhetünk a gyermek szókincsbeli, mondatalkotási, nyelvhasználati mutatóiról is, hiszen ezen szekciók a kérdőív kiemelten fontos, pontozható részei. A kérdőívben megjelenő három részteszt alapján a standard értékekhez viszonyítva nyelvi elmaradást állapíthatunk meg. A szókincs, nyelvhasználat, mondatalkotás területein a kérdőív tehát pontszámokkal mér, ezen kívül a gyermek példamondatainak és hibázásainak feltüntetésére is felületet nyújt (Kas, Lőrík, Bertalan, 2017). A kérdőív felvétele és kiértékelése az óvodát kezdő 3 évesek első nyelvi szűrése, amelyből megállapítható, mely gyermeknél jelentkezik a tipikus fejlődésmentől való eltérés. A szűrés befejeztével az érintett gyermekek logopédiai ellátás keretében beszédindító nyelvi foglalkozásokon vehetnek részt. Az ellátás a pedagógiai szakszolgálati feladatkörök közé tartozik, amelynek keretében az óvoda intézményébe járó logopédus biztosítja a fejlesztést.

A KOFA-3 kérdőív pontozásakor a szókincs, nyelvhasználat és mondatalkotás szekciókat értékeljük. A szókincs részre összesen 124 pont adható, a mondatalkotásra 12, a nyelvhasználatra 14 (Kas, Lőrík, Bertalan, 2017). A *szókincs* részlegben a szülő 124 szót lát maga előtt, melyből jelölnie kell azokat, amelyeket már hallott a gyermekétől. A hibás, vagy kissé érthetetlen kiejtés nem számít, a szóhasználat előfordulása kerül pontozásra, melynek során minden már kimondott szó 1 pontot ér. A *mondatalkotás* szekcióban a kitöltő szülő mondatpárokat olvas. Ki kell választania, hogy a mondatpár melyike fordul elő inkább gyermeke beszédében. Ebben a részben a nyelvtani helyesség, a grammatikai szabályszerűségek érvényesülése jelenik meg fő szempontként. A *nyelvhelyesség* szekció 14 eldöntendő kérdést tartalmaz, melynek igen válaszaira 1 pont adható. A nyelvhelyesség az általános nyelvfejlődéshez szükséges részképességek fejlettségére kérdez rá, melyből a gyermek beszédének színvonalára következtethetünk (Kas, Lőrík, Bertalan, 2017). Fenti három szekció után a kérdőív kitöltője a gyermek példamondatait tünteti fel, melyből a mondatalkotás és a nyelvtani rendszer használatának minőségi mutatóit állapíthatjuk meg. A kérdőív utolsó részlegében a gyermek tipikus nyelvi hibáira vonatkozóan tájékozódhatunk. A nyelvtani hibázások a morfológiai fejlődés jelei, három éves korban ezek a tipikus nyelvi fejlődés mutatói (Kas, Lőrík, Bertalan, 2017).

A logopédiai szűrés során a KOFA-3 értékei összehasonlításra kerülnek az értékelési útmutatóban az életkori övezetek szerint meghatározott alsó határértékek pontszámaival (Kas, Lőrík, Bertalan, 2017: 53.). A három szekció (szókincs, mondatalkotás, nyelvhasználat) bármelyikében kapott határérték alatti pontszám nyelvi elmaradást jelez (Kas, Lőrík, Bertalan, 2017).

Jelen kutatásban összesített kérdőívek ezen elv alapján kerültek értékelésre, melyben az általános, komplex nyelvhasználatra vonatkozóan állapítottuk meg az életkori átlagtól elmaradó gyermekek létszámát. Célunk az volt, hogy a nyelvi elmaradást mutató gyermekek arányát évenkénti bontásban vizsgáljuk, a nyelvi késés jelenségét a vizsgált térségben megismerjük és annak előfordulását meglévő demográfiai adatokkal és egyéb környezeti tényezőkkel vessük össze.

Minta és módszer

A kutatás jelen állapotában egy összesen 218 elemszámból álló minta került értékelésre. A KOFA-3 kérdőív kitöltése 2017-től kötelező érvényű az óvodába lépést követően, így a vizsgált mintában is 2017-ben kitöltött kérdőívek a legkorábbiak, a legfrissebb adatok pedig a 2023-as tanév szeptemberi méréséből származnak. Figyelemreméltó, hogy a 2017 és 2023 közötti időszakban a 2021-es és 2022-es évet illetően csekély adattal rendelkezünk a Covid-19 világjárvány okozta intézményi lezárások miatt, így ezen évjáratok kérdőiveinek elemzése nem került a mintába.

A vizsgált minta pontos létszámadatait az alábbi összefoglaló táblázat mutatja be:

<i>Év</i>	<i>Gyermekek létszáma összesen</i>	<i>Fiú (fő)</i>	<i>Lány (fő)</i>	<i>Nyelvi elmaradást mutatók száma (fő)</i>
2017	44	28	16	6
2018	16	9	7	4
2019	23	9	14	5
2020	48	25	23	10
2023	88	44	44	23

Lehetségesnek tartjuk, hogy a bezártság és a közösségi kapcsolódás hiánya miatt több gyermeknél mutatható ki nyelvi elmaradás a 2023-as év eleji mérésben, mint a korábbi években, így a nyelvi elmaradás növekedése prognosztizálható. A vizsgálat eszköze, a fentiekben bemutatásra került KOFA-3, amelynek éves összehasonlító elemzésére került sor a mintaválasztás után. A kérdőívek a Somogy Vármegyei Pedagógiai Szakszolgálat együttműködésével kerültek kiértékelésre. Jelen kutatásban a Somogy

Vármegyei Pedagógiai Szakszolgálat Tabi Tagintézményének eredményeit tárgyaljuk. A vizsgálatban résztvevő járás által ellátott gyermekek szocioökonómiai státuszára KSH adatokból következtethetünk. Erre vonatkozó mérés jelen kutatásnak nem volt része, így a kitöltők társadalmi státuszát, gazdasági szerepét nézve a népszámlálási statisztikákat vettük alapul. A foglalkoztatottság terén Tab a magyarországi vidéki településekhez hasonlóan kihívásokkal küzd. Az iskolázottsági szint alacsonyabb az országos átlaghoz képest, ami hozzájárul a hátrányos helyzet kialakulásához, különösen a fiatalabb generációk körében.

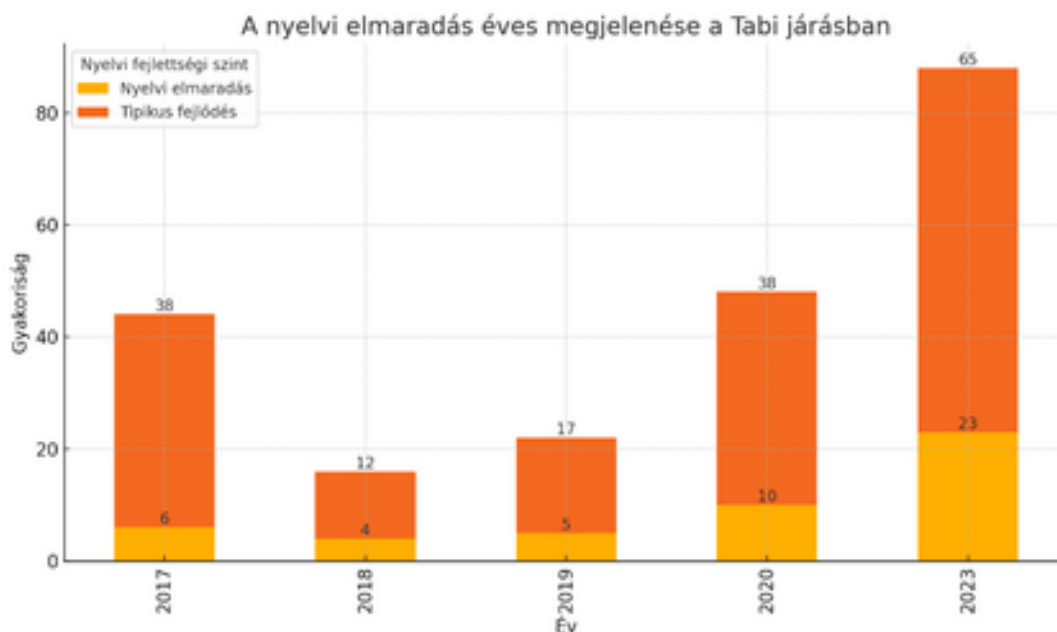
A járáshoz 10 település tartozik, melyek gyógypedagógiai ellátásáról a Tabi Tagintézmény gondoskodik. Ezek: Bábonymegyér, Kánya, Tengőd, Bedegkér, Kapoly, Somogyeggyes, Andocs, Nágocs, Törökkoppány és Kisbárapáti.

A hátrányos helyzetű családok aránya ebben a térségben viszonylag magas, és a település szegénységi mutatói azt jelzik, hogy Tabot is érinti a vidéki településekre jellemző társadalmi depriváció. Az oktatási lemorzsolódás és a munkanélküliség kérdése kihívást jelent a helyi közösség számára (KSH, 2022).

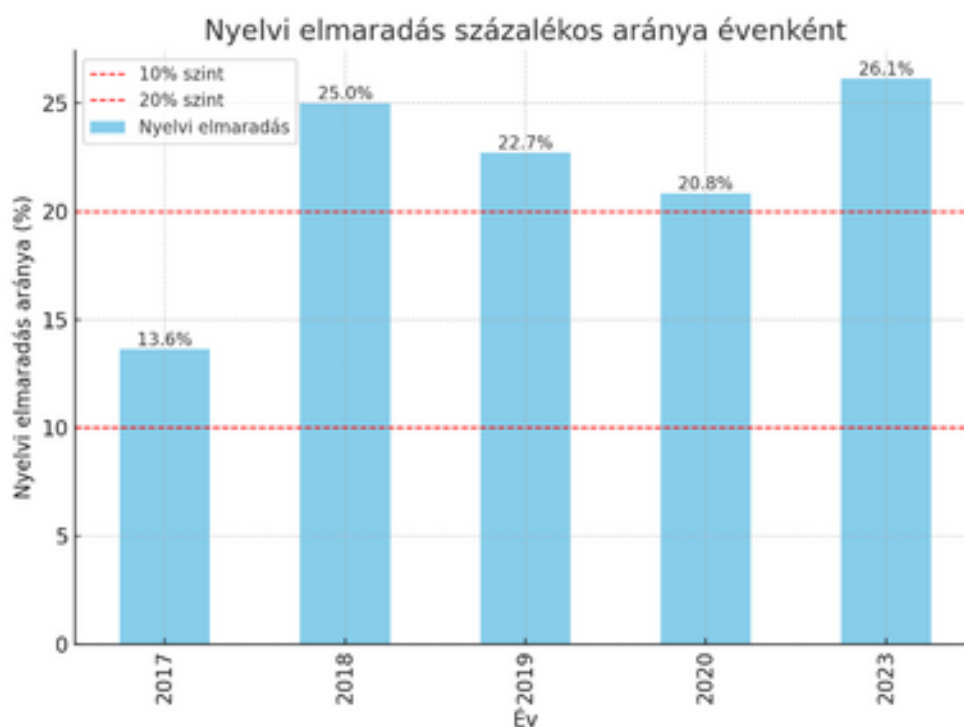
Az adott minta képernyőhasználati szokásait ugyancsak nem vizsgáltuk ebben a kutatásban, azonban az eredmények pontosabb megítélése szempontjából szükséges lehet egy jelen mintára vonatkozó kérdőív a jövőben. Az IKT eszközöket illető szokásokkal kapcsolatban fentebb bemutatott kutatási eredményeket vettük alapul, melyekből feltételezhető, hogy a jelen társadalmunkat érintő képernyőzési mennyiségi mutatók az óvodás gyermekekre vonatkozóan a Tabi járásra is érvényesnek tekinthetők. Az előzetes kutatások azonban arra is rávilágítottak, hogy a Covid-19 világjárvány előtt sem volt ritka az, hogy az óvodás korú gyermekek között megjelenik a nagy arányú rendszeres napi képernyőhasználat. Kérdés, hogy a lezárások feloldása után beszélhetünk-e növekedésről a nyelvi késést illetően, illetve, hogyan jellemezhetjük az évenkénti változást?

Eredmények

A kérdőívek összegyűjtése és értékelése során Khi négyzet próbát alkalmaztunk a nyelvi késést mutató gyermekek évenkénti gyakoriságának megállapítása céljából. Az eredményeket éves bontásban oszlopdiagramok szemléltetik:

1. ábra: A nyelvi elmaradás megjelenése a Tabi járásban

2. ábra: A nyelvi elmaradás százalékos aránya évenként

Az elemzés során létrehoztuk a 'nyelvi elmaradást mutatók' csoportját, ahol a gyermekek eredményeit születési éveik szerint vizsgáltuk. Nyelvi elmaradást Kas, Lőrök, Bertalan (2017) alapján azoknál a gyermekeknél

állapítottunk meg, akik bármelyik vizsgált változó esetében (szókincs, mondataalkotás, nyelvhasználat) a megadott küszöbértékek alatti értéket értek el. A számszerű adatok a következők: 2017-ben 6 gyermek kérdőíve mutatott nyelvi elmaradást, 2018-ban 4 gyermeké, 2019-ben 5 gyermeké, 2020-ban 10 gyermeké, összesen tehát 25 gyermeké az évek során. A 2023/24-es tanév mérésének idején 23 gyermek mutatott nyelvi elmaradást a beérkezett KOFA-3 kérdőívek alapján (1. ábra). A különböző években mért nyelvi elmaradás gyakoriságát Khi négyzet próbával mértük. A statisztikai eredmények alapján $p=0,592$, eszerint nincs szignifikáns különbség az egyes évek mutatói között. Ez azt is jelenti, hogy nem beszélhetünk olyan tényezőről, amely további vizsgálatokat indokolna. Ez alapján az eredmények akár véletlenszerűek is lehetnek.

Mindamellet, hogy az eltérés nem szignifikáns, az utolsó mérésben jelentkező magas elemszám a logopédiai ellátásban egyértelműen nagyobb szervezést és munkaterhelést jelentett. Éppen ezért a növekmény a szervezési feladatok szempontjából valósan mondható. A nyelvi elmaradás mutatói a százalékos arányt illetően is figyelemreméltók a térségben. Korábbi szakirodalmi adatokból tudjuk, hogy a gyermekek 10-20%-ánál alakulhat ki nyelvi késés (Kas – Lórik – Bertalan, 2017). Ez az arány a tabi járásra vonatkozóan magasabb, vagy a felső határértékhez közeli a legtöbb vizsgált évben (2. ábra).

Elképzelhető, hogy a KSH adatokban megjelenő magas munkanélküliségi arányhoz hasonlóan a kistérséget érintő hátrányok miatt a nyelvi elmaradást mutatók aránya a vidéki település jellegéből adódóan lett magasabb, mint az átlag. A nyelvi elmaradást mutatók előfordulása tehát változó az egyes évjáratok között (1. ábra), de statisztikailag nem bizonyítható, hogy ezek a különbségek szignifikánsak lennének. Érdeemes lehet tovább vizsgálni a nyelvi fejlődés befolyásoló tényezőit, például a szociális vagy környezeti hatásokat, illetve a képernyőhasználatra vonatkozó szokásokat az adott mintán. A jelen minta Somogy vármegye további tagintézményének adataival való kibővülése elsődleges célként jelenik meg, amely további változásokat hozhat a nyelvi elmaradást illetően.

Összegzés

A szókincsbővülés mértékéből és minőségéből a gyermekek korai életéveiben számos következtetést vonhatunk le. Legfőképpen az idegrendszeri fejlődés egyik mutatója, és a tanulási képességek és sikeresség egyik meghatározója lehet az aktuális szókészlet. A szókincs bővítése és a szótanulási-, szóelőhívási képesség számos egyéb rész-képesség függvénye, amely különböző játékos feladatok útján fejleszthető. Éppen ezért a gyermek önálló játéktevékenysége közben spontán módon is fejlődnek rész-képességei, s ezáltal a szókincs (Gyarmathy, 2008).

Az óvodai élet során a gyermekek jó néhány játéktevékenységgel, köztük fejlesztő jellegű feladatokkal is találkozhatnak, mely kihívások támogatják az érést és fejlődést. Az óvodások szenzitív életszakasza különösen fontos állomás a szakemberek számára. Az innovatív tanulási módszerek, a képernyőidő

kompenzálásaként megjelenő új ötletek és eszközök megismerése és alkalmazása pozitívan hathat a gyermekekre. Figyelemreméltó Polat et al. (2021) munkájának tanulmányozása, amely az óvodáskori mindmap, azaz gondolattérkép készítésére irányul. A gondolattérképek használatának eredményessége jó néhány tanulási képesség területén érezhető, teszteredményekkel alátámasztható. Polat et al. (2021) kutatásaiból kiderül, hogy a gondolattérképet huzamosabb időn keresztül alkalmazó gyermekek csoportja jobb eredményeket ért el a matematikai, a szociális-, és a nyelvi kompetencia területein a kontrollcsoportéhoz képest (Polat et al, 2021). Jelen kutatás további része a gondolattérkép készítés óvodai közegben való alkalmazása, amelyben a szókinccs, a nyelvtani készségek és a munkamemória területein való elő- és utótesztek eredményei kerülnek majd bemutatásra. A gondolattérkép óvodai alkalmazásával kapcsolatban készült saját próbakutatás eredményei ígéretesek, a gyermekek érdeklődése és önálló feladatmegoldásai kimagasló alkotásokat hoztak.

A nyelvi elmaradás, mint az óvodában megjelenő és nagy számban előforduló jelenség számos kiváltó okra vezethető vissza, s egyénenként különböző mértékű is lehet. Előzetes kutatási eredmények, korábban megjelent tanulmányok alapján okunk van azt feltételezni, hogy a nyelvi elmaradás egy részének kiváltó-, vagy legalábbis súlyosbító tényezője a rendszeres képernyőhasználat. Tóth Máté (2018) kutatásaiból kiderül, hogy a teljes lakosságban gyakorlatilag eltűnt az a réteg, aki anyagi okokból nem tud hozzáférni semmilyen okoseszköz használatához sem. Televízió előfizetéssel a gyermekes háztartások 93% rendelkezik, okostelefonnal 91%, a televízió készülék pedig a gyermekes háztartások 98%-ában megtalálható (Tóth, 2018).

Fenti eredményekből összességében jól látható a kistérségeket érintő nyelvi hátrány, s habár a statisztikai mérési eredmény nem mutat szignifikáns különbséget a nyelvi elmaradás éves növekedésében, érdemes hosszútávú vizsgálatot végezni a nyelvi elmaradás arányának kérdésében és kiszélesíteni a mintát más szakszolgálatok adataival is. Az évente akár csak csekély létszámú növekedés is megnehezítheti az utazó logopédusok munkaszervezési feladatait, a nagy arányú szakemberhiány ténye mellett (Kereki, 2023).

A szülők képernyőidő és nyelvfejlődés területén való részletes és gyakori edukációja az IKT eszközök jelenlétének magas aránya mellett szükségszerű, talán elengedhetetlen a felnövekvő korosztály megfelelő kognitív és nyelvi fejlődésének támogatása érdekében.

Felhasznált irodalom:

Bergmann, C., Dimitrova, N., Alaslani, K., et al. (2022). Young children's screen time during the first COVID-19 lockdown in 12 countries. *Scientific Reports*, 12 (1), 1–15.

Bernstein, B. (1971). Társadalmi osztály, nyelv és szocializáció. *Valóság*, 11, 47–57

- Cole, M. & Cole, S.R. (2006). *Fejlődéslelektan*. Osiris Kiadó.
- Csépe V. (2006). *Az olvasó agy*. Akadémiai Kiadó.
- Dewi, P. R. et al. (2023). The relationship between screen time and speech delay in 1-2- year-old children. *GSC Advanced Research and Reviews*, 14(2), 001–006.
- F. Lassú Zs., & Fácskai, J. M. (2021). „A tévé maradt az egyetlen lehetőség, ami lefoglalta őket”–Hatéves kor alatti gyermekek és családjuk digitális eszközhasználatának változása a Covid19 járvány idején. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat*, 9(2), 187–204.
- Farkas, P., Schreindorfer, L. A., Szabó, G., Varga, G., & Rausch, A. (2021). Digitális eszközhasználati szokások vizsgálata bölcsődés gyermekek és családjuk körében–Szülők kikérdezése a pandémia idején. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat*, 9(2), 354–377.
- Gósy, M. (2022). Az anyanyelvi beszédészlelés és beszédmegértés egy meghatározó szakasza. *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat*, 10(1), 8–22.
- Gyarmathy, É. (2008). Neurológiai eredetű teljesítményzavarok. In Kiss Sz. (szerk.) *Az iskolai beilleszkedés problémák felismerése, prevenciója és terápiája*. Kolozsvári Egyetem Kiadó. 45–56.
- Hedderson, M. M., Bekelman, T. A., Li, M., Knapp, E. A., Palmore, M., Dong, Y., Barrett, E. S. (2023). Trends in screen time use among children during the COVID-19 pandemic, July 2019 through August 2021. *JAMA Network Open*, 6(2), e2256157–e2256157.
- Kas, B., Lőrök, J., & Bertalan, R. F. (2017). A korai nyelvi-kommunikációs fejlettség új mérőeszköze, a MacArthur-Bates Kommunikatív Fejlődési Adattár 3.(KOFA-3) alapjai és gyakorlati alkalmazási lehetőségei. *Logopédia*, 2(1), 41–56.
- Kereki, J. (2023). A kora gyermekkori intervenció elmélete és gyakorlata II. *Párbeszéd: Szociális munka folyóirat*, 10(2).
- Knausz, I. (2002). Műveltség és autonómia. *Iskolakultúra*, 12(9), 87–102.
- Konok, V., Peres, K., Ferdinandy, B., Jurányi, Z., Bunford, N., Ujfalussy, D. J., Miklósi, Á. (2020). Hogyan hat a mobilkészíték-használat az óvodások figyelmére és társas-kognitív készségeire? *Gyermeknevelés Tudományos Folyóirat*, 8(2), 13–31.
- Kornné Szaller J. (2018). *A beszédhiba és az infokommunikációs eszközök hatásmechanizmusának vizsgálata*. In Hanák, Zs., Kovács L., Varga L. (szerk.) *Az iskolai sikeresség pedagógiai pszichológiai háttere*. Eger, Eszterházy Károly Egyetem Líceum Kiadó. pp.195–207.
- Kovács, Zs., Kas, B., & Pintye, M. (2018). *Szemponatok a nyelv-és beszédfejlődési zavarok szűréséhez és állapotmegismeréséhez*. Családbarát Ország Nonprofit Közhasznú Kft.

- KSH – A települések legfontosabb adatai (Népszámlálás – 2022) Utolsó letöltés: 2024. 10. 31. <https://nepszamlalas2022.ksh.hu/eredmenyek/vizualizaciok/a-telepulesek-legfontosabb-adatai/?ter=08590>
- Paul, R. (1991). Profiles of toddlers with slow expressive language development. *Topics in Language Disorders*, 11(4), pp. 1–13.
- Polat, O., and Nevra A-A. (2021). „Mind mapping as a new method that supports readiness for primary school.” *Research in Pedagogy* 11.2. 431–450.
- Réger Z. (1990). *Utak a nyelvhez: nyelvi szocializáció-nyelvi hátrány*. Akadémiai K.
- Réger, Z. (1995). Cigány gyerekek nyelvi problémái és iskolai esélyei. *Iskolakultúra* 5(24), 102–106.
- Rétháti, C. (2021). Hátrányos helyzetű gyermekek nyelvi fejlettsége. Különleges *Bánásmód-Interdiszciplináris folyóirat*, 7(2), 77–88.
- Schnell Zs. (2019). *Az elme nyelve*. Akadémia Kiadó
- Szabó-Prievara, D. K., & Nádudvari, G. E. (2023). A családi minta fontosságáról szülő és gyermek médiahasználata a COVID-19 idején. *Iskolakultúra*, 33(1-2), 93–110.
- Szombathelyiné Nyitrai Á. A. (2016). Mese és mesélés. *Iskolakultúra*, 26(4), 75–83.
- Szőke-Milinte E. (2020). *A Z generáció kognitív sajátosságai*. In H. Varga Gyula (szerk.) Személyközi és médiakommunikációs tudatosság az iskolában. Hungarovox Kiadó, 23–41.
- Tapasztó, B., Németh, J. T., & Nagy, Z. Z. (2023). Útmutató a rövidlátóság megelőzésére, jelentkezésének késleltetésére és progressziójának lassítására (Pontszerző, referáló közlemény, tesztkérdésekkel). *Szemészet*, 160(3), 90–112.
- Tóth M. (2018). Olvasás és médiahasználat. *Könyvtári Figyelő*, 28. (2). 188–200.
- Torgyik J. (2005). Nyelvi szocializáció és oktatás. *Új pedagógiai szemle*, 55(3). 3–10.